

Marc Bloch és a történész mestersége

Fel kell tenni a kérdést: mi lehet az oka annak, hogy egy jó ötven évvel ezelőtt lezárult történész-életművet napjainkban is jelentősnek, aktuálisnak, vitára ingerlőnek tartunk? Nyilván ember és mű – történészek esetében rendszerint figyelemre sem érdemes – összhangjáról is szó van.

„Akárhol haljak is meg, Franciaországban vagy idegen földön, s akármely pillanatban: szeretett feleségemre – ha ő már nem lenne életben, gyermekeimre – bízom, hogy a temetésemet elrendezzék, ahogyan ők helyesnek tartják. Teljesen világi szertartás legyen, az enyéim tudják, hogy más szóba sem kerülhet. Mindazonáltal szeretném, hogy egy barát ezen a napon, a halottasházban vagy a temetőben, az alábbi szöveget olvassa fel:

Nem fejeztem ki olyan óhajt, hogy a síromnál héber imát mondjanak el, még akkor sem, ha annak ritmusai annyi ösömet, még apámat is elkísérték az utolsó útján. Egész életem során a legjobb tudásom szerint a szellem és a kifejezés teljes őszinteségén fáradoztam. A hazugságra való hajlamot – bármi szolgáljon is ürügyként – a lélek legrosszabb betegségének tartom. Egy nálam sokkal nagyobb emberhez hasonlóan azt kívánom, hogy sírkövemen az egyetlen felirat csupán az alábbi két egyszerű szó legyen: *dilexit veritatem* [Szerettem az igazságot]. Ezért nem viselném el, hogy a végső búcsú ezen órájában, amikor minden embernek kötelessége a saját létezésének összegezése, az én nevemben olyan ortodoxia formáihoz nyúljanak vissza, amelynek hitét magam nem osztom.

Ennél is jobban ellenemre volna azonban, ha bárki ebben a tisztesség-vezette cselekedetben gyáva önmegtagadást látna. Ezért a halállal szembenézve kijelentem: zsidónak születtem, sohasem akartam ezt a tényt eltagadni, sosem volt okom rá, hogy ilyet tegyek. Nem a héber próféták nagy-lelkű hagyománya-e – melynek legigazibb lényegét a kereszténység magáévá tette és továbbvitte – az egyik legfontosabb, amiért ebben a legrettenetesebb barbárságtól

sújtott világban élni, hinni és küzdeni érdemes?

Mint olyan ember, akitől minden vallási formalizmus éppolyan idegen, mint minden állítólagos faji kötelék, egész életemben egyszerűen franciának éreztem magam. Hazámat, amellyel régi családi tradíció, szellemi örökség és történelem kapcsolott össze, mindig szerettem és legjobb tudásommal szolgáltam – képtelen volnék bármilyen más országban élni és lélegezni. Soha nem éreztem, hogy zsidó voltom ezeket az érzéseket a legcsekélyebb mértékben is befolyásolta volna. Két háborúban nem adatott meg számomra, hogy meghaljak Franciaországért. Mindenesetre teljes őszinteséggel tanusíthatom: úgy halok meg, ahogy éltem, jó franciaként.

Ezután – ha a szöveg hozzáférhető – öt kitüntetésem laudatioját olvassák fel.”

Az üldözött (1) *Marc Bloch* (1886–1944.) 1941. március 18-án, Clermont-Ferrandban fogalmazta e sorokat, végrendeletét. Neve régóta ismerős a történelem iránt érdeklődők előtt; ma már nyugodtan leírhatjuk, hogy a 20. század egyik legjelentősebb társadalomtudósát tisztelhetjük benne. Művei – *Kosáry Domokos* válogatásában – először 1974-ben jelentek meg magyarul (*A történelem védelmében*) a Társadalomtudományi Könyvtár néhai csudálatos sorozatának egyik darabjaként. Újabban a történészhallgatók folyóirata, a *Sic itur ad astra* foglalkozott Bloch életművével (az első cikket *Bronislaw Gere-mek* írta), majd 1996-ban az Osiris Kiadó készített újabb válogatást történelemelméleti írásaiból *A történész mestersége* címmel. Bloch tehát idehaza is jelen van, de csonkán: egyetlen nagy munkája sem olvasható magyarul, sem az úttörő *Les rois thaumaturges* (A csodatevő királyok), sem

a korszakalkotó *La société féodale* (A feudális társadalom), sem a szintetikus igényű *Les caractères originaux de l'histoire rurale française* (A francia agrártörténet eredeti jellegzetességei).

Pályája, melyet két világháború szakított meg, jellemző a kor európai értelmiségére, ám ahogy helyzetét átélte, már korántsem általános. Bálványozta *Jean Jaurès*t, de 1914-ben – korántsem lelkesen, inkább az elkerülhetetlent tudomásul véve – bevonult a francia hadseregbe. Hátrált, harcolt, s történész-szemmel figyelte a nagy háborút. 1914–15-ös visszaemlékezéseinek egyik megdöbbentő része ama bajtársa halálának leírása, akinek betegségét – érthetetlen breton kiejtése miatt – az orvosok nem ismerték fel időben. 1940-ben „a francia hadsereg legidősebb századosaként” vonult be újra, majd az ellenállási mozgalom mártírként, a Gestapo áldozataként végezte életét. A most kiadott történelemelméleti kötet is a háború alatt, részben arra reagálva született.

Bloch nem politizált, de elefántcsonttoronyba sem vonult. Sohasem habozott levonni a jelen tanulságait a történetírás, a történelem tanulságait pedig a jelen számára. Sokakkal ellentétben egyetlen pillanatra sem vált nacionalistává, számára a középkor világa (is) csak európai lehetett. (Lásd: *Az európai társadalmak összehasonlító történelméről*, az 1974-es és az 1996-os kötetben!) Nagy figyelemmel kísérte az angol és a német történelmet és történettudományt. Román történész könyvéről ugyanúgy írt recenziót, mint *Váczy Péter* egyik kötetéről.

Szakmailag Bloch ma egyszerre korszerű és korszerűtlen. Korszerűtlensége – paradox módon – úttörő mivoltából fakad: a gazdaság-, társadalom- és eszmetörténet primátusa, (2) a hosszútávú folyamatok vizsgálata mára – éppen a Bloch által alapított *Annales*-körnek köszönhetően – ugyanúgy belénk ivódott, mint mondjuk a freudi tudatalatti. A nagy műveket is számos ponton meghaladták az újabb kutatási eredmények (pl. a hűbériséggel kapcsolatban *Susan Reynolds Fiefs and Vassals* című 1994-es könyvére kell utalni). Úgy

gondolom, igaza lehetett *Georges Duby*nek, amikor azt írta *A történész mesterségéről*: „Ez a nagy szöveg előregegett.” Bloch ugyanis élvezetesen, hihetetlen társadalom- és természettudományos műveltség birtokában, példák sokaságával világít meg napjainkban nem túl lényeges problémákat. Emiatt fejtegetései olykor túlzottan szerteágazók, olykor kissé „akadémikusak”.

Nem állom meg, hogy ne hozakodjak elő az Osiris (akkor még Századvég) másik jeles kiadványával, *E. H. Carr Mi a történelem?* című művével (1993, eredeti kiadás: 1961). Edward Hallett Carr a történettudomány Blochkal összemérhető nagysága volt, noha nem volt akkora szemléletformáló ereje és kisugárzása, mint neki. Legismertebb, minden nagy könyvtárban fellelhető opusza a Szovjetunió 1917 és 1929 közötti történetét dolgozta fel tizennégy (!) kötetben. A csaknem kortársának számító Blochra legfeljebb baloldalisága hasonlított; élete azonban a két világháborúval együtt is az övétől eltérően alakult, tudósként pedig a hagyományosabb történetírást művelte. Akárhogy is, én inkább Carr könyvét ajánlanám a téma bevezetéseként: kérdésfeltevésai izgalmasabbak, példái meggyőzőbbek. Bloch alig foglalkozott a tények problémájával, valamint az okság és szükség-szerűség kérdésével, míg Carrnál ezek a legjobb oldalak.

A Bloch-kötet az Osiristől megszokott színvonalon, jó fordításban, *Benda Gyula* nagyon informatív utószavával jelent meg. (Hasonló utószó Carr esetében sem ártott volna.) Az idők változása legfeljebb a magyarázó jegyzetek 1974-hez viszonyított csökkenésében érhető tetten. Bloch például azt írja: „Öreg középkorászként, megvallom, nem ismerek csábítóbb olvasmányt egy cartulariumnál”, ám a recensens pironkodva bevallja: középkorú ugyan, de nem középkorász – sőt, latinból sem volt éppen eminens –, egyszóval: fogalma sincs, mi a cartularium.

Ismertetésemet ugyanazzal a kívánsággal fejezem be, amit húsz évvel ezelőtt, első nyomtatásban megjelent írásom végén

kívántam, az 1974-es Bloch kötetről szólva: az egyetlen méltó dolog a *La société féodale* mielőbbi magyar fordítása lenne, hogy végre ne töredékekkel, hanem a legjobb műveivel legyen jelen szellemi életünkben. Talán már nem kell újabb húsz évet várnunk...

Bihari Péter

Jegyzet

- (1) Érdekesség, hogy Bloch ugyanolyan asszimilált elzászi zsidó családból származott, mint a nevezetes *Dreyfus* kapitány, akinek nagy perét gyermekféjjel követte figyelemmel. Bloch apja neves klasszika-filológus volt.
(2) *A francia agrártörténet* lényegében gazdaságtörténeti, a *Feudális társadalom* társadalomtörténeti, *A csodatevő királyok* eszme- (modernebbül: mentális) történeti mű.

„Huszárok”

Egy könnyűlovas csapatnem évszázadai (Kiállítás a Hadtörténeti Múzeumban)

„...A huszár hiteles alakját idézzük meg, ahogy a valóságban is létezett, és ahogy elképzelték, ahogy látni akarták minden időben. Felidézzük igazi katonaként és Háry Jánosként, látjuk majd a csatatereken és operetszínpadon, látjuk érdemermekkel díszített harctéri hősként és népi hősként. Bemutatjuk megőrzött tárgyi emlékeit, fegyvereit, viseletét, személyes holmiját, ereklyéit – okulására és szórakoztatására a huszárt élőben soha sem látott utókornak” – invitálja leendő látogatóit a Hadtörténeti Múzeum legújabb kiállítására, amely a millesztársasági évforduló jegyében, június 27-én nyílt meg.

A hét teremben, több mint 500 nm-en megrendezett tárlat a huszárság had- és kultúrtörténetét mutatja be, a legrégebb koroktól egészen századunk közepéig. A kiállított reprezentatív muzeális anyag, a gazdag egyenruha kollekciónak, a fegyverek, festmények, szobrok, könyvek, érmek sora, számos eredeti irat, és a nem kifejezetten hadtörténeti elsődlegességű, különböző műfajú tárgyak, amelyek spektruma a népművészettől a giccspáron át a magas nivójú iparművészetig terjed, mind egy-egy sajátos oldaláról ismertetik meg a látogatóval a huszárság múltját s némileg a jelenét is.*

A huszár alakját mára csak a történelmi emlékezet őrízte meg. A magyar hadtörténelem utolsó, hivatalos hadrendi számmal is rendelkező huszáralakulatát az 1950-es évek elején szüntették meg. Aki mai, valódi huszárokat szeretne látni, annak külföldre kell elutaznia. És ha szerencséje

van, Franciaországban, Dániában vagy éppen Dél-Amerikában, találkozhat még díszes egyenruhájukban pompázó huszárokkal. De vigyázat! – ők is már csak nevükben és parádéra szánt küllemükben huszárok, hiszen vagy királyi, elnöki testőrök, vagy éppen régi hagyományaikot őrző hajdani huszáralakulatok mára ejtőernyőssé, páncélossá, deszantossá átminősített katonái. Esetleg műkedvelő bandériumok, bajtársi egyesületek tagjai. Szerencsére, ez utóbbiakkal már itthon is találkozhatunk, hála az egyre gyarapodó huszár hagyományörző egyesületeknek.

A huszárok története a 14–15. században kezdődött. Ekkor tűntek fel mint szabad lovasok az Oszmán Birodalom által fenyegetett Magyarország déli tájain. Nevük több áttétel révén a latin „cursarius”, azaz rabló, prédáló, fosztogató jelentésű szóból származik. Huszár szavunk ennek elszlávosodott hangalakját őrzi, hiszen a

* A kiállítás 1997. október 31-ig látogatható a budapesti Hadtörténeti Múzeumban.